

Zpověď

I. kapitola

Byl jsem křtěn a vychován v pravoslavné víře křesťanské. Učili mne jí od dětství a po všecku dobu mého chlapectví a jinošství. Ale když jsem v osmnácti letech vyšel z druhého ročníku university, nevěřil jsem již v nic z toho, čemu mě učili.

Soudím-li podle některých vzpomínek, nevěřil jsem vlastně nikdy doopravdy, a měl jsem pouze důvěru k tomu, co dospělí přede mnou vyznávali; důvěra tato však byla velmi vratká.

Pamatuji se, když mi bylo asi jedenáct let, že jeden chlapec, již dávno zemřelý Volodiňka M., který studoval na gymnasiu, přišel k nám jednou v neděli a jako poslední novinku oznamoval nám objev, který učinili na gymnasiu. Objevili, že není Boha a že vše, čemu nás učí, jsou pouhé výmysly (bylo to r. 1838). Pamatuji se, jak starší bratry zajímala tato novina, jak pozvali i mne na poradu, a pamatuji se, že všichni jsme se velmi rozjařili a přijali tuto zprávu jako cosi velmi zajímavého a velmi možného.

Pamatuji se ještě, že když můj starší bratr Dimitrij, jenž studoval na universitě, oddal se náhle víře s nárůživostí vlastní jeho povaze a začal chodit na všechny bohoslužby, postiti se, vésti čistý a mravný život, my všichni, ba i starší lidé neustále jsme si tropili z něho posměch, a aniž vím proč, přezděl mu Noe. Pamatuji se, jak Musin-Puškin, který byl tehdy kurátorem kazaňské university a pozval nás k sobě na tanec, posměšně přemlouval mého vzpírajícího se bratra tím, že i Noe tančil před archou. Souhlasil jsem tehdy s těmito žerty starších a vyvozoval jsem z nich závěr, že jest třeba učiti katechismu, že jest třeba choditi

do kostela, ale že není třeba brát vše to příliš vážně. Pamatuji si ještě, že velmi mlád četl jsem Voltaira, a že mne jeho posměšky nejen nepobuřovaly, nýbrž velmi obveselovaly.

Mé odpadnutí od víry nastalo u mne právě tak, jako nastávalo a nyní nastává u lidí našeho způsobu vzdělání. Jak se mi zdá, děje se to ve většině případů takto: lidé žijí tak, jako všichni žijí, a všichni žijí podle zásad, které nemají ničeho společného s věřením, ba většinou jsou přímo jeho protivou; věrouka nemá podílu na životě, a ve styku s ostatními lidmi nikdy se nestává, abychom se s ní setkávali a ve vlastním životě nikdy se nestává, abychom se s ní nějak vyrovnávali; věrouka tato vyznává se kdesi mimo nás, daleko od života a nezávisle na něm. Setkáváš-li se s ní, pak je to setkání se zjevem vnějším, se životem nesouvisejícím.

Po životě člověkově, po jeho skutcích, nyní jako tehdy, vůbec nebylo možno poznati, zda věří čili nic. Je-li rozdíl mezi člověkem zjevně vyznávajícím pravoslaví a mezi člověkem popírajícím je, není ve prospěch prvního. Jako teď, tak i dříve se zjevným přiznáním a vyznáváním pravoslaví setkávali jsme se většinou u lidí tupých, surových, nemravných, kteří se pokládali za osoby velmi důležité. Kdežto rozum, poctivost, přímost, dobrosrdečnost a mravnost vyskytovaly se většinou u lidí, kteří se prohlašovali za nevěřící.

Ve školách učí katechismu a posílají žáky do kostela; od úředníků vyžaduje se stvrzenka, že byli u přijímání. Ale člověk našich kruhů, který již nechodí do školy a není ve státní službě, nyní a za dřívějších časů ještě více, může žít celá desetiletí a nevzpomenouti si ani jednou, že žije mezi křesťany a že sám se pokládá za vyznavače křesťanské víry pravoslavné.

A tak to, co důvěřivě vešlo v obyčej a co je

podporováno vnějším tlakem, dříve jako nyní, znenáhla taje působením vědomostí a životních zkušeností, odporujících věrouce, a člověk často dlouho žije, domnívaje se, že je v něm neporušena ona věrouka, která mu byla vštípena od dětství, kdežto ve skutečnosti dávno již není po ní ani památka.

Vypravoval mi S., rozumný a pravdivý člověk, jak přestal věřit. Když mu bylo již asi dvacet šest let, jednou za honů na noclehu po starém zvyku z dětství začal se večer modlit. Starší bratr, který s ním byl na honě, ležel na seně a díval se na něho. Když S. skončil a uléhal k spánku, jeho bratr mu řekl: »A ty to ještě pořád děláš?«

A více si neřekli. Ale S. od onoho dne přestal se modlit a chodit do kostela. A teď už třicet let se nemodlí, nechodí k přijímání a nechodí do kostela. A ne snad proto, že by byl znal přesvědčení svého bratra a připojil se k němu, ne proto, že by byl ve své duši něco rozřešil, nýbrž jen proto, že slovo, které jeho bratr vyslovil, bylo jako by ťuknutí prstem do zdi, jež se chystala zřítiti se vlastní tíží; toto slovo mu ukázalo, že tam, kde myslel, že jest víra, jest už dávno prázdné místo, a že proto slova, která říká, a kříže i poklony, které dělá, když se modlí, jsou výkony úplně nesmyslné. A protože poznal jejich nesmyslnost, nemohl jich vykonávat už dále.

Myslím, že tak bylo a bývá s ohromnou většinou lidí. Mluvím o lidech našeho vzdělání, mluvím o lidech pravdivých vůči sobě samým, nikoli však o těch, kteří sám předmět víry činí prostředkem, aby dosáhli jakýchkoli časných cílů. (Takoví lidé jsou nejryzejší nevěrci, protože, je-li jim víra prostředkem dosáhnouti nějakých životních cílů, není to pak už jistě víra.) Tito lidé našeho vzdělání jsou v takovém stavu, že světlo

vědění a života roztavilo umělou stavbu a oni to buď již zpozorovali a odvrhli břemeno, nebo toho ještě nezpozorovali.

Věřouka, vštípená mi od dětství, zmizela u mne právě tak, jako u jiných, pouze s tím rozdílem, že jsem se zřekl věrouky velmi záhy a stalo se to vědomě, protože od patnácti let začal jsem čísti filosofické spisy. Od šestnácti let přestal jsem se modliti a přestal jsem z vlastního popudu choditi do kostela a postiti se. Nevěřil jsem v to, co mně bylo vštípeno od dětství, ale v cosi jsem věřil. V co jsem věřil, vůbec nebyl bych mohl říci. Věřil jsem v Boha, nebo, správněji, nepopíral jsem Boha, ale nebyl bych mohl říci jakého Boha; nepopíral jsem Krista ani jeho učení, ale v čem záleželo jeho učení, také bych nebyl mohl říci.

Když nyní vzpomínám na onu dobu, vidím jasně, že moje víra — to, co kromě živočišných pudů bylo hybnou silou mého života — jediná pravá moje víra byla v té době ve zdokonalování. Ale nebyl bych mohl říci, v čem záleželo zdokonalování a jaký byl jeho účel. Snažil jsem se zdokonaliti se rozumově: učil jsem se všemu, čemu jsem se mohl učiti a co mi život přinášel; snažil jsem se zdokonaliti svoji vůli — sestavoval jsem si pravidla, jimiž snažil jsem se řídit; zdokonaloval jsem se tělesně různými cviky, tříbil jsem sílu a obratnost, a různým odříkáním učil se vytrvalosti a trpělivosti. A všechno to pokládal jsem za zdokonalování. Základem všeho bylo, rozumí se, mravní zdokonalování, ale brzy bylo nahrazeno zdokonalováním vůbec, to jest přáním, abych byl lepší nikoliv před sebou samým nebo před Bohem, nýbrž přáním, abych byl lepší před ostatními lidmi. A tato snaha býti lepším před lidmi vystřídána byla velmi brzy přáním, abych byl silnější než jiní lidé, to jest slavnějším, váženějším, bohatším než jiní.

II. kapitola

Budu někdy vypravovati příběh svého života, který za těch deset let mého mládí byl dojmavý i poučný. Myslím, že mnozí a mnozí zakoušeli totéž. Z celé duše přál jsem si býti dobrý; ale byl jsem mlád, měl jsem vášně, a když jsem vyhledával dobro, byl jsem sám, úplně sám. Pokaždé, když jsem se pokoušel vysloviti, co bylo nejrůznějšími přáními mými, totiž že chci býti mravně krásný, dostávalo se mi pohrdání a posměchu; jakmile však jsem se oddával mrzkým vášním, byl jsem chválen a povzbuzován.

Ctižádost, panovačnost, sobeckost, hrdost, hněv, msta, vše to bylo váženo.

Oddávaje se těmto vášním, stával jsem se podobným dospělému člověku a cítil jsem, že lidé jsou se mnou spokojeni. Dobrá moje tetička, nejčistší bytost, u které jsem žil, vždycky mi říkala, že by si pro mne ničeho tak nepřála, jako abych měl poměr s vdanou ženou: »Rien ne forme un jeune homme, comme une liaison avec une femme comme il faut« (nic nevzdělává mladíka tak, jak poměr se ženou, jak se sluší a patří), a přála mi ještě jiného štěstí: abych byl pobočníkem, a to nejraději panovníkovým; a největšího štěstí, abych se totiž oženil s velmi bohatou dívkou, a abych měl v důsledku této ženitby co možná nejvíce služebnictva a poddaných.

Nemohu si vzpomenouti na tato léta bez hrůzy, ošklivosti a bolesti v srdci. Zabíjel jsem lidi na vojně, vyzýval jsem lidi na souboje, abych je zabil; prohrával jsem v kartách, projídal jsem plody práce mužů, trestal jsem je, šidil, klamal. Lež, krádež, všeho druhu smilstva, pití, násilí, vražda... Nebylo zločinu, kterého

bych nebyl spáchal, a za vše to byl jsem chválen, a moji vrstevníci mne pokládali a pokládají za člověka poměrně mravného.

Tak jsem žil deset let.

V tu dobu začal jsem spisovati — ze ctižádosti, zjištěnosti a hrdosti. Ve svých spisech činil jsem totéž, co v životě. Aby se mi dostalo slávy a peněz, pro které jsem psal, bylo třeba skrývati dobré a vypovídati zlé. A tak jsem také činil. Kolikrát jsem věc chytře navlékal, abych ve svých spisech zdáním lhostejnosti, a dokonce i lehkého posměchu, skryl ony své snahy po dobru, které tvořily smysl mého života. A podařilo se mi dosáhnouti toho: byl jsem chválen.

Když mi bylo dvacet šest let, přijel jsem po válce do Petrohradu a sešel jsem se se spisovatelem. Přijali mne jako svého, lichotili mi. A nežli jsem se nadál, přisvojil jsem si stavovské, spisovatelské životní názory těch lidí, se kterými jsem se setkal, a ty již úplně ve mně vyhladily všechny moje dřívější pokusy státi se lepším. Názory tyto podepřely bezuzdný můj život teorií, která jej ospravedlňovala.

Životní názor těchto lidí, mých druhů literárních, byl ten, že život vůbec plyne v neustálém vývoji, a že v tomto vývoji hlavní účast máme my, lidé myslitelé, a z lidí myslitelů hlavní vliv máme my, umělci, básníci. Naší úlohou jest učit lidi. Aby však nám samým nenapadla přirozená otázka: »Co vím a čemu mám učití?« vysvětlovala tato teorie, že toho není vůbec potřeba věděti, a že umělec a básník učí, aniž si to uvědomí. Pokládal jsem se za zázračného umělce a básníka, a proto bylo mi velmi přirozenou věcí osvojit si tuto teorii. Já, umělec, básník, psal jsem, učil jsem, sám nevěda čemu. Platili mi za to peníze, měl jsem výborné jídlo, byt, ženy, společnost; měl jsem slávu. A

tak tedy to, čemu jsem učil, bylo velmi dobré.

Tato víra ve význam básnictví a ve vývoj života byla náboženstvím a já byl jedním z jeho kněží. Býti jeho knězem bylo velmi výhodné a příjemné. A žil jsem dosti dlouho v této víře, nepochybuje o její pravdivosti. Ale v druhém, a zvláště ve třetím roce takového života počal jsem pochybovati o neomylnosti této víry a začal jsem ji zkoumati. První příčinou pochybnosti bylo, že jsem začal pozorovati, jak kněží této víry nesouhlasili všichni vespolek. Jedni říkali – My jsme nejlepšími a nejužitečnějšími učiteli, učíme tomu, čeho jest třeba, ale druzí učí nesprávně. A přeli se, hádali, radili se, klamali se, podváděli se navzájem. Kromě toho bylo mezi námi mnoho lidí, kteří se vůbec nestarali o to, kdo má pravdu a kdo nemá, ale pomocí této naší činnosti dosahovali prostě svých zjištěných cílů. Vše to přimělo mne pochybovati o pravdivosti naší víry.

Mimo to, když jsem začal pochybovati o pravdivosti samé víry spisovatelské, počal jsem se pozorněji všímati jejích kněží a přesvědčil jsem se, že téměř všichni kněží této víry, spisovatelé, byli lidé nemravní a většinou lidé špatní, ničemné povahy, mnohem nižší úrovně než oni lidé, s kterými jsem se potkával ve svém bývalém toulavém a vojenském životě, ale byli sebevědomí a sebou spokojení, jak jen mohou býti spokojeni lidé zcela svatí nebo takoví, kteří ani nevědí, co jest svatost. Lidé se mi zprotivili, sám sobě jsem se zprotivil, a pochopil jsem, že tato víra jest klam.

Ale je podivné, že ačkoli jsem brzy pochopil všecku tuto lež a odřekl se jí, hodnosti, kterou mi udělili oni lidé, hodnost umělce, básníka, učitele jsem se neodřekl. Naivně jsem se domníval, že jsem básník, umělec, a že mohu učiti všechny, ač sám nevím, čemu učím. A tak jsem také činil.

Ze sblížení s těmito lidmi odnesl jsem si novou chybu, hrdost, která chorobně vzrůstala, a bláznovské přesvědčení, že jsem povolán učit lidi, aniž sám vím, čemu.

Nyní, když vzpomínám na onu dobu a tehdejší svoji náladu i náladu oněch lidí (takových ostatně jest i nyní na tisíce), zmocňuje se mne lítost a stud, a vzniká ve mně právě takový pocit, jaký máme v blázinci.

My všichni jsme byli tehdy přesvědčeni, že musíme mluvit a mluvit, psát a tisknouti co možná nejrychleji, co možná nejvíce, a že všeho toho jest potřeba pro blaho lidstva. A bylo nás tisíce, kteří popírajíce se navzájem, haníce se vespolek, tiskli a psali, poučovali ostatní. A nepozorující, že ničeho nevíme, že na nejprostší otázku života: co jest dobré, co jest zlé, neumíme odpovědět, všichni, ač neposlouchali jsme se navzájem, mluvili jsme najednou, přitakovali jsme si někdy navzájem, a vychvalovali se navzájem s úmyslem, aby i mně bylo přitakáno, abych i já byl pochválen, někdy pak vztekali jsme se na sebe zrovna jako v blázinci.

Tisíce dělníků dnem i nocí z posledních sil pracovalo, sázelo, tisklo miliony slov a pošta rozvážela je po celém Rusku, ale my jsme stále ještě více učili a vůbec jsme nestačili všemu naučiti, a pořád jsme se zlobili, že nás lidé málo poslouchají.

Je to hrozně divné, ale nyní to chápu. Pravým, upřímným našim rozhodnutím bylo, že chceme dostávat co možná nejvíce peněz a pochval. Abychom dosáhli tohoto účelu, neuměli jsme dělati ničeho jiného, než psát knihy a noviny. A to jsme také činili. Ale abychom mohli dělati tak neužitečnou věc a byli při tom přesvědčeni, že jsme velmi důležití lidé, potřebovali jsme ještě výkladu, který by ospravedlňoval naši činnost. A tu jsme si vymyslili toto: vše, co jest,

rozumné jest. Všecko pak, co jest, se vyvíjí. A vyvíjí se to pomocí osvěty. Osvěta pak měří se rozšířením knih, novin. A lidé nám platí peníze a váží si nás za to, že píšeme knihy a noviny, a proto jsme nejužitečnější a nejlepší lidé. Výklad tento byl by býval velmi pěkný, kdybychom všichni byli svorní; ale protože proti každé myšlence, kterou jeden vyslovil, objevila se vždy myšlenka naprosto protichůdná, kterou vyslovil druhý, měli jsme tím býti donuceni, abychom si věc rozmyslili. My však jsme si toho nevšímali; platili nám peníze a lidé naší strany nás chválili — a tak tedy všichni, každý z nás, domnívali jsme se, že máme pravdu.

Nyní jest mi zřejmo, že nebylo vůbec rozdílu mezi blázcem a námi: tehdy jsem to pouze nejasně tušil, a jen jsem — jako všichni blázni — nazýval bláznem každého, kromě sebe.

III. kapitola

Tak jsem žil, oddávaje se tomuto bláznovství ještě šest let, do svého sňatku. V tu dobu odjel jsem do ciziny. Život v Evropě a moje sblížení s předními a učenými lidmi evropskými utvrdilo mne ještě více v onom náboženství sebezdokonalování, ve kterém jsem žil, protože tutéž víru našel jsem také u nich. Víra tato nabyla u mne oné obvyklé podoby, kterou má u většiny vzdělaných lidí naší doby. Víra tato vyjadřovala se slovem »pokrok«. Tehdy se mně zdálo, že se tímto slovem něco vyjadřuje. Nechápal jsem ještě, jsem-li trápen jako každý živý člověk otázkami, jak mám nejlépe žít, a odpovídám: žít, jak pokrok žádá, že odpovídám docela totéž, co odpoví člověk, zmítaný v lodce vlnami a větrem, na hlavní a jedinou otázku: »Kam plouti?«, jestliže neodpovídá na otázku a řekne: »Někam nás to nese.«

Tehdy jsem toho nepozoroval. Jen někdy nikoliv rozum, nýbrž cit bouřil se proti této za naší doby všeobecné pověře, kterou lidé před sebou zastírají své nepochopení života. A tak, za mého pobytu v Paříži pohled na popravu ukázal mi, jak vratká jest má pověra pokroku. Když jsem spatřil, jak se hlava oddělila od těla, a jak hlava i tělo každé zvlášť zarachotily v truhle, pochopil jsem nikoliv rozumem, nýbrž celou bytostí, že žádné teorie o rozumnosti toho, co jest, a teorie o pokroku nemohou ospravedlniti tohoto skutku, a kdyby všichni lidé na světě podle jakýchkoli teorií třeba už od počátku světa usoudili, že jest toho potřeba, já vím, že toho není potřeba, že jest to špatné, a že tedy soudcem nad tím, co je dobré a čeho jest potřeba, nejsou řeči a skutky lidí, ani pokrok, nýbrž

já se svým srdcem. Jiný případ, kdy jsem seznal, že pro život nestačí pověra pokroku, byla smrt mého bratra. Rozumný, dobrý, vážný člověk onemocněl v mladém věku, churavěl více než rok a bolestně zemřel nechápaje, proč žil, a ještě méně chápane, proč umírá. Při jeho pomalém a bolestném umírání nížádné teorie nemohly odpovědět na tyto otázky mně ani jemu. Ale byly to pouze řídké případy pochybování, ve skutečnosti však žil jsem nadále vyznávaje jedině víru v pokrok. »Všecko se vyvíjí, i já se vyvíjím; a ukáže se, proč se vyvíjím zároveň se všemi ostatními.« Takto měl jsem tehdy formulovati svoji víru.

Když jsem se vrátil z ciziny, usadil jsem se na vesnici a počal jsem se zabývat venkovskými školami. Zaměstnání toto bylo mi obzvláště po chuti, protože v něm nebylo oné lži, která se mi stala zřejmou, a která mi již bila do očí, když jsem působil jako literární učitel. Působil jsem zde také ve jménu pokroku, ale choval jsem se již kriticky k samému pokroku. Říkal jsem si, že pokrok v některých svých projevech dál se nesprávně a že k primitivním lidem, selským dětem je nutno chovati se zcela nenuceně a dáti jim na vybranou onu cestu pokroku, které se jim zachce. V podstatě však točil jsem se stále kolem jedné a téže nerozřešitelné úlohy, abych učil, ač nevím, čemu. Ve vyšších sférách literární činnosti jsem pochopil, že nemůžeme učit, nevíme-li, čemu učit, protože jsem viděl, že každý učí něčemu jinému a že všichni vzájemnými spory skrývají sami sobě jen svoji nevědomost; zde však, se selskými dětmi, domníval jsem se, že můžeme obejít tuto nesnáz, dáme-li dětem na vůli učit se, čemu samy chtějí. Nyní je mi do smíchu, vzpomenu-li si, jakých úskoků jsem se dopouštěl, abych vyhověl své choutce učit, ač jsem v hloubi duše velmi dobře věděl, že

nemohu učití ničemu, čeho jest potřeba, protože sám nevím, čeho jest třeba. Po roce stráveném pracemi ve škole odjel jsem podruhé do ciziny, abych se tam dověděl, jak to nastrojiti, abych dovedl učití jiné, ač sám ničeho neumím.

A zdálo se mi, že jsem se tomu v cizině naučil, a ozbrojen jsa veškerou touto svrchovanou moudrostí, v roce osvobození sedláků vrátil jsem se do Ruska, zaujal hodnost smírčího soudce a počal jsem učití nevzdělaný lid ve školách i vzdělané lidi v časopise, který jsem začal vydávati. Dílo, jak se zdálo, dařilo se dobře, ale cítil jsem, že nejsem zcela duševně zdrav, a že věc dlouho nemůže trvati. A byl bych snad tenkrát dospěl k onomu zoufalství, ke kterému jsem dospěl za patnáct let, kdybych nebyl měl ještě jedné stránky života, které jsem nezkusil a která mi slibovala spásu: byl to rodinný život.

Po celý rok zabýval jsem se smírčím soudcovstvím, školami a časopisem a tak jsem byl umořen, obzvláště tím, že jsem se ocitl v takovém zmatku, tak mě zatížil zápas při smírčím soudcovství, tak nejasně projevovala se moje činnost ve školách, tak se mi zprotivilo mé chytračení v časopise, které se projevovalo stále toužou věcí, přáním učití všechny a zatajiti, že nevím, čemu učití, až jsem onemocněl více duševně, než tělesně, vším jsem hodil a odjel do stepi k Baškýrcům dýchati svěží vzduch, píti kumys a žíti živočišným životem.

Když jsem se odtud vrátil, oženil jsem se. Nové poměry šťastného rodinného života úplně mne již odvrátily ode všeho hledání všeobecného smyslu života. Veškerý můj život soustřeďoval se v tu dobu v rodině, v ženě, v dětech, a proto ve starostech, jak rozmnožiti prostředky k živobytí. Snaha zdokonalovati se vystřídaná již dříve snahou zdokonalovati vůbec,

urychlití pokrok, byla nyní nahrazena již přímo snahou, aby se mně a mé rodině vedlo co možná nejlépe.

Tak uplynulo ještě patnáct let.

Přesto, že v těchto patnácti letech pokládal jsem spisovatelství za prázdné tlachání, přece jsem nepřestal psát. Okusil jsem již svodu spisovatelství, svodu ohromné peněžní odměny a potlesku za malichernou práci, a věnoval jsem se spisovatelství jako prostředku, jímžto zlepšuji své hmotné poměry a přehlušuji všeliké otázky o smyslu života mého i života vůbec, otázky, které znepokojovaly mou duši.

Psal jsem a učil jsem tomu, co bylo pro mne jedinou pravdou: že máme žít tak, aby se nám a rodině vedlo co možná nejlépe. Tak jsem žil, ale před pěti léty začalo se dít se mnou něco velmi divného: přicházely na mne chvíle z počátku rozpaků, zastavení života, jako bych nevěděl, jak mám žít, co mám dělat, a pozbýval jsem klidu a zmalomyslněl jsem.

Ale pomíjelo to a já žil dále jako dříve. Potom tyto chvíle rozpaků začaly se opakovat častěji a častěji a stále v téže podobě. Tyto zastávky života projevovaly se vždy stejnými otázkami: »Proč?« »Nu, a co bude potom?«

S počátku se mi zdálo, že jsou to jen takové bezúčelné nemístné otázky. Zdálo se mi, že vše to jsou známé věci, a zachce-li se mi někdy, abych se zabýval jich řešením, že nedá mi to mnoho práce; že teď jen nemám kdy se tím zabývat, ale až se do toho pustím, že pak také najdu odpovědi. Ale otázky se opakovaly častěji a častěji a naléhavěji a naléhavěji vyžadovaly odpovědi, a jako kapky, když padají stále, na totéž místo, zhoustly tyto otázky bez odpovědi v jedinou černou skvrnu.

Stalo se mi, co se děje každému, kdo začíná churavěti

vnitřní nemocí. S počátku objevují se nepatrné známky nevolnosti, kterých si nemocný nevšímá, potom se tyto příznaky opakují častěji a častěji a splývají v jednu nepřetržitou nemoc. Nemoc vzrůstá, a než se nemocný nadá, již seznává, že to, co pokládal za nevolnost, jest věc pro něho na světě nejdůležitější, že je to — smrt.

Totéž se stalo i mně. Pochopil jsem, že to není nahodilá nevolnost, nýbrž něco velmi vážného, a když se tytéž otázky stále opakují, že musím na ně odpovědět. A pokoušel jsem se odpovědět. Otázky zdály se býti tak hloupé, prosté, dětinské otázky. Ale jakmile jsem se jich dotkl a pokusil se rozřešiti je, hned jsem se přesvědčil, že za prvé nejsou to dětinské a hloupé otázky života, a za druhé, že jich nemohu a nemohu rozřešiti, byť přemýšlím jakkoliv. Dříve než se budu zabývati samařským statkem, výchovou synovou, psáním knihy, musím vědět, proč to budu dělati. Pokud nevím, proč, nemohu ničeho dělati, nemohu žíti. Mezi mými myšlenkami o hospodářství, které mne v tu dobu velmi zajímaly, připadla mi pojednou na mysl otázka: »Nu dobře, budeš mít 6.000 desjatin půdy, v samařské gubernii 300 koní, ale co potom?...« Ocitl jsem se vždy zcela na holičkách a nevěděl jsem, co mysliti dále. Anebo, když jsem uvažoval, jak by lid mohl dojíti blahobytu, říkal jsem si náhle: »Ale co mně je do toho?« Nebo když jsem přemýšlel o slávě, kterou mi zjednávají mé spisy, pravil jsem si: »Nu dobrá, budeš slavnější než Gogol, Puškin, Shakespeare, Molière, než všichni spisovatelé na světě, — nu, a co z toho!...« A ničeho, ničeho nemohl jsem odpovědět. Otázky nečekají, nutno je hned »zodpovědětí«; nezodpovíme-li je, nemůžeme žíti. Ale odpovědi nemáme.

Pocítil jsem, že půda, na které jsem stál, se probořila, že nemám, na čem bych stál, že toho, čím jsem žil, již

není, a že nemám, čím bych žil.

V co věřím?

Úvod

Prožil jsem na světě 55 let, a vyjma 14 či 15 dětských, 35 let žil jsem jako nihilista v pravém smyslu toho slova, to jest ne jako socialista a revolucionář, jak obyčejně bývá toto slovo pojímáno, nýbrž jako nihilista v tom smyslu, že jsem nevěřil v pranic.

Před pěti léty uvěřil jsem v učení Kristovo a život můj najednou se přeměnil: přestal jsem toužiti po tom, po čem jsem dříve toužil, a počal jsem toužiti po tom, po čem jsem dříve netoužil. Co se mi dříve zdálo dobrým, objevilo se špatným, a co se mi dříve zdálo býti špatným, ukázalo se dobrým. Stalo se se mnou, co se stává s člověkem, který vyšel za nějakou věcí a pojednou na cestě usoudil, že této věci vůbec nepotřebuje, a vrátil se domů. A všecko, co bylo, vpravo, stálo vlevo, a vše, co bylo vlevo, stálo vpravo: dřívější přání býti co možná nejdále od domova změnilo se v přání býti mu co nejbliže. Směr mého života, moje tužby se změnily: dobré a zlé vyměnily si místa. Vše to stalo se proto, že jsem pochopil učení Kristovo jinak, než jsem je chápal dříve.

Nechci vykládati učení Kristova, nýbrž chci pouze povědět, jak jsem pochopil to, co je v učení Kristovu prosté, jasné, pochopitelné a nepochybné, co se týká všech lidí, a jak to, co jsem pochopil, změnilo moji duši a dalo mi klid a štěstí.

Nechci vykládati učení Kristova, nýbrž chtěl bych pouze jediné: zakázati, aby bylo vykládáno.

Všecky křesťanské církve vždy uznávaly, že všichni lidé, i když nejsou si rovni učeností a rozumem, moudří i hloupí, jsou si rovni před Bohem, že všem je přístupna božská pravda. Kristus dokonce řekl, že

podle vůle boží nemoudrým zjevuje se to, co je utajeno moudrým.

Každý nemůže býti zasvěcen do nejhlubších tajemství dogmatiky, homiletiky, patristiky, liturgiky, hermeneutiky, apologetiky atd., ale všichni mohou a mají pochopiti, co Kristus mluvil ke všem milionům prostých, neučených lidí, žijících dříve i nyní. A tak totéž, co Kristus řekl všem těm prostým lidem, kteří ještě neměli možnosti obracet se za výkladem jeho učení k Pavlu, Klimentu, Zlatoústému a jiným, totéž jsem dříve nechápal, ale nyní jsem to pochopil, a totéž chci říci všem.

Lotr na kříži uvěřil v Krista a byl spasen. A bylo by snad špatné a někomu škodlivé, kdyby lotr nebyl umřel na kříži, nýbrž sestoupil s něho a pověděl lidem jak uvěřil v Krista?

Právě tak, jako lotr na kříži, uvěřil jsem v učení Kristovo a byl jsem spasen. A není to daleké přirovnání, nýbrž velmi blízko vyjadřuje ten duševní stav zoufalství a hrůzy před životem a smrtí, ve kterém jsem byl dříve, a onen stav klidu a štěstí, v němžto žiji nyní.

Věděl jsem jako lotr, že jsem žil a žiji špatně, viděl jsem, že většina lidí kolem mne žije právě tak. Věděl jsem právě tak, jako lotr, že jsem nešťasten a že trpím, a že kolem mne jsou lidé také nešťastní a trpí, a neviděl jsem z tohoto stavu jiného východiska než smrt. Právě tak jako lotr ke kříži byl jsem přibit jakousi neznámou silou k tomuto životu zla a utrpení. A jako lotra očekávala strašná tma smrti po nesmyslných útrapách a zlu života, tak i mne očekávalo totéž.

Ve všem tom podobal jsem se úplně lotru, ale rozdíl mezi mnou a lotrem byl ten, že on již umřel, ale já ještě žil. Lotr mohl uvěřiti, že bude spasen na onom světě, za hrobem, ale já tomu nemohl uvěřiti,

protože kromě života za hrobem očekával mne ještě také život zde na světě. Ale já nechápal tohoto života. Zdál se mi hrozným. A pojednou uslyšel jsem slova Kristova, pochopil jsem je, a život i smrt přestaly se mi zdáti zlem, a místo zoufalství pocítil jsem radost a štěstí života, kterých smrt nemohla porušiti.

Může snad býti někomu na škodu, povím-li, jak se to se mnou událo?

VI. hlava

Pět přikázání, vyložených v kázání na hoře.

A tak, když jsem pochopil zákon Kristův jako zákon Kristův a nikoli zákon Mojžíšův a Kristův, a když jsem pochopil onu větu tohoto zákona, která přímo zavrhuje zákon Mojžíšův, všechna evangelia, místo dřívější nejasnosti, rozptýlenosti, rozporů, splynula mně v jeden nerozlučný celek, a z nich vynikla podstata celého učení, vyjádřená v prostých, jasných a každému přístupných pěti přikázáních Kristových (Matouš, V., 21.—48.), o nichž jsem doposud ničeho nevěděl. Ve všech evangeliích mluví se o přikázáních Kristových, ale dříve jsem nevěděl jaká jsou ta přikázání. Zdálo se mi, že přikázání Kristovo záleží v tom, abychom milovali Boha a bližního jako sebe sama. A neviděl jsem, že to nemůže býti přikázání Kristovo, protože jest to přikázání starých (Deuter. a Lev). Slova (Matouš, V., 19.): »Protož zrušil-li by kdo jedno z přikázání těchto nejmenších, a učil by tak lidi, nejmenší slouti bude v království nebeském,« vztahoval jsem na přikázání Mojžíšova. A že nová přikázání Kristova jasně a určitě jsou vyjádřena ve verších V. kapitoly Matoušovy od 21.—48., nikdy mi nenapadlo. Neviděl jsem, že na tom místě, kde Kristus praví: »Bylo vám říkáno, jáť pak pravím vám,« vyjádřena jsou nová určitá přikázání Kristova, a podle počtu odkazů na Starý zákon (počítaje dva odkazy na cizoložství za jedno), především pět nových, jasných a určitých přikázání Kristových.

Když jsem se učil náboženství, slychal jsem o

blahoslavenství a jejich počtu a tam také nalézal jsem výčet jejich a vysvětlení; ale o přikázáních Kristových neslyšel jsem nikdy ničeho. Ke svému údivu musil jsem je objeovati.

A objeovoval jsem je takto: V Matouši, V., 21.—26. praví se: »Slyšeli jste, že říkáno jest starým: Nezabiješ. Pakli by kdo zabil, povinen trpěti soud. (Is. 20., 13.) Ale jáť pravím vám: že každý, kdo se hněvá na bratra svého bez příčiny, musí trpěti soud. Kdož by pak řekl bratru svému: »Racha«, povinen bude před radou státi; a kdož by řekl: »Blázne«, musí pekelný oheň trpěti. (23.) Protož obětoval-li bys dar svůj na oltář, a tu bys se rozpomenul, že bratr tvůj má něco proti tobě: nechejž tu daru svého před oltářem a odejdi; prvé smiř se s bratrem svým, a potom přijda, obětuj dar svůj. Vejdi v dobrou vůli s protivníkem svým rychle, dokudž jsi s ním na cestě, ať by snad nedal tebe protivník tvůj soudci, a soudce dal by tě služebníku, a byl bys uvržen do žaláře. Amen pravím tobě: Nevyjdeš odtud, dokudž i posledního halěře nenavrátíš.«

Když jsem pochopil přikázání o neodpírání zlu, napadlo mi, že tyto verše o hněvu musí míti právě takový jasný význam, hodící se pro život, jako přikázání neodpírati zlu. Význam, který jsem dříve těmto slovům přikládal, byl ten, že každý musí se vždy stříci hněvu na lidi, nesmí nikdy pronášeti nadávek a musí žiti v míru se všemi bez jakékoli výjimky; ale v textu bylo slovo, které vylučovalo tento smysl. Řečeno bylo: nehněvej se bez příčiny, takže ze slov těchto nevyplýval příkaz bezpodmínečného míru. Slovo toto mne zneklidnilo. A pro vysvětlení svých pochybností obrátil jsem se k výkladům bohoslovců; a ke svému podivení jsem shledal, že výklady otců po výtce směřují k vysvětlení, kdy je hněv odpustitelný a kdy je neodpustitelný.

Všichni vykladači církve, opírajíce se zvláště o význam slova bez příčiny, vysvětlují toto místo tak, že nemáme lidí nevinně urážeti, nemáme pronášeti nadávek, avšak že hněv není vždy nespravedlivý, a na potvrzení svého výkladu uvádějí příklady hněvu apoštolů a svatých.

I nemohl jsem nepřiznati, že vysvětlení, že hněv podle jejich vyjádření, podle slova božího, není zakázán, ač to odporuje všemu smyslu evangelia, je důsledné a má také podklad ve slově bez příčiny, které jest ve v. 22. Slovo toto změnilo smysl celé věty.

Nehněvej se bez příčiny. Kristus poroučí odpouštěti všem, odpouštěti bez konce; sám odpouští a zakazuje Petrovi hněvati se na Malcha, když Petr brání svého učitele, vedeného k ukřižování, a na Malcha hněvá se, jak se zdá, ne bez příčiny. A týž Kristus praví k poučení všem lidem: nehněvej se bez příčiny, a tím dovoluje hněvati se důvodně, ne bez příčiny. Kristus káže pokoj všem prostým lidem, a najednou, jako by se opravoval, že se to nevztahuje na všechny případy, nýbrž že bývají případy, kdy jest možno hněvati se na bratra — přidává slovo »bez příčiny«. Ve výkladech se vysvětluje, že hněv bývá někdy včasný. Ale kdo může posouditi, řekl jsem, kdy je hněv včasný? Neviděl jsem ještě hněvajících se lidí, kteří by se byli domnívali, že hněv jejich jest nevčasný. Všichni mají za to, že hněv jejich je spravedlivý a nutný. Slovo toto porušilo všecek smysl verše. Ale slovo toto stálo v Písmě svatém a já jsem je nemohl vymýtiti. A slovo toto podobalo se tomu, jako kdyby k větě: miluj bližního bylo připojeno: miluj dobrého bližního, nebo toho bližního, který se ti líbí.

Celý význam místa byl pro mne porušen slovem »bez příčiny«. Verše, že dříve, než se modlíme, máme se smířiti s tím, kdo má něco proti nám, které bez slova »bez příčiny« měly by přímý, určitý smysl, nabyly takto

smyslu podmíněčného.

Myslil jsem si, že Kristus měl zapovědět každý hněv, každé nepřátelství, a že proto, aby ho nebylo, ukládá každému: než jdeš vykonati oběť, to jest, než vejdeš ve styk s Bohem, musíš si vzpomenouti, zda není člověka, který se na tebe zlobí. A je-li takový člověk, ať již bez příčiny nebo ne bez příčiny, jdi a smiř se, a potom teprve přines oběť nebo se modli. Tak se mi zdálo, ale z výkladů vyplývalo, že toto místo nutno chápati podmíněčně.

Ve všech výkladech vysvětluje se, že se máme snažiti, abychom se smířili se všemi, není-li však možno učiniti tak pro zkaženost lidí, kteří jsou s tebou v nepřátelství, máš se s nimi smířiti v duchu, v mysli; a pak nepřátelství jiných proti tobě nebude ti překážeti v modlitbě. Kromě toho slova: kdo řekne »Racha« a »Blázne«, ten že se strašně provinil, vždy se mi zdála podivnými a nejasnými. Je-li zapovězeno spílati, proč jsou vybrána za příklad taková slabá, téměř neurážlivá slova? A potom, proč taková strašná hrozba tomu, komu uklouzne taková slabá nadávka jako »racha«, to jest »nicotný«? Vše to bylo nejasné.

Cítil jsem, že tu vzniklo právě takové neporozumění, jako při slovech: nesudte; pocítoval jsem, že jako v onom výkladě, tak i zde se od slova prostého, vážného, určitého, splnitelného stále přechází v oblast mlhavou a neodlišenou. Cítil jsem, že Kristus nemohl tak rozuměti slovům: odejdi a smiř se s ním, jako oni vykládají: »Smiř se v mysli.« Co znamená: smiř se v mysli? Myslil jsem, že Kristus praví, co pověděl slovy prorokovými: nechci oběti, nýbrž milost, to jest lásku k lidem. A proto, chceš-li se zalíbiti Bohu, než se ráno a večer modlíš při mši a při nešporách, vzpomeň si, kdo se na tebe hněvá; i jdi a učiň tak, aby se nehněval

na tebe, a potom teprve se modli, chceš-li. Ale to »mysli«. Cítil jsem, že všeliký výklad, rušící přímý a jasný pro mne smysl, spočívá ve slově: »bez příčiny«. Kdyby bylo vynecháno, byl by smysl jasný: ale proti mému pojímání byli všichni vykladači, proti němu bylo kanonické evangelium se slovem bez příčiny. Ustoupím-li v tomto, mohu podle své libovůle ustoupiti i v jiném; ostatní mohou učiniti totéž. Jde o jediné slovo. Nebýti tohoto slova, vše by bylo jasné. I pokouším se vysvětliti nějak filologicky toto slovo »bez příčiny«, aby nerušilo smyslu všeho. Hledám ve slovnících: v obecném, a vidím, že toto slovo po řecku eiké znamená také bez účelu, nerozvážně; pokouším se zvoliti takový význam, který by nerušil smyslu, ale přidané slovo má zřejmě smysl, který jest mu dán. Hledám ve zvláštním slovníku — význam slova je tíž, který jest mu dán zde. Hledám v kontextu — slova je použito v evangeliu pouze jednou, a to zde. V epištolách užívá se ho několikráte. V epištole ku Korintským, I., 15., 2. jest ho užito právě v tomto smyslu. Není tedy možno vysvětliti je jinak a třeba uznati, že Kristus řekl: nehněvejte se bez příčiny. Musím se přiznati, že kdybych připustil, že Kristus mohl říci na tomto místě taková nejasná slova, dávaje možnost rozuměti jim tak, že z nich ničeho nezbývá, znamenalo by to pro mne totéž, jako zříci se celého evangelia. Zbývá poslední naděje: je toto slovo ve všech opisech? Hledám ve variantech. Hledám podle Grieszbacha, v němž jsou označeny všechny varianty, to jest jak, v kterých opisech a u kterých otců užívá se toho či onoho výrazu. Hledám, a hned jsem uveden v nadšení tím, že na tomto místě jsou přípisky, varianty. Dívám se — všechny varianty vztahují se k slovu bez příčiny. Většina opisů evangelií a citátů otců nemá vůbec slova

bez příčiny. Většina tedy rozuměla mu jako já. Hledám v Tischendorfovi: v nejstarším opisu, slova onoho není tam vůbec. Dívám se do překladu Lutherova, z kterého mohl bych se to dovědět nejkratší cestou, — tohoto slova tam také není.

Totéž slovo, které rušilo celý smysl učení Kristova, slovo toto je přídavek teprve z V. století, který se nedostal do lepších opisů evangelia.

Nalezl se člověk, který vsunul toto slovo, a našli se lidé, kteří schvalovali doplněk a vysvětlovali jej.

Kristus nemohl říci a neřekl tohoto hrozného slova, a jest pravdivý onen první, prostý, přímý smysl celého místa, který mne překvapil a překvapoval každého.

Ale nejen to, stačilo, abych pochopil, že slova Kristova vždy zapovídají jakýkoli hněv na kohokoliv, a matoucí mne dříve zákaz říci někomu slova »racha« a »blázne!« nabyl také jiného významu než ten, že Kristus zakazuje nadávky. Podivné nepřeložené hebrejské slovo racha dalo mně tento smysl. Racha znamená rozšlapaný, zničený, nejsoucí; slova racha často se užívá a znamená výjimku, pouze ne. Racha znamená člověka, kterého nesluší se pokládati za člověka. V množném čísle slova rechim použito jest v knize Soudců IX., 4., kde znamená zatracence. A Kristus tedy přikazuje neříkati tohoto slova o žádném člověku. Právě tak, jako přikazuje neříkati o nikom druhého slova blázne, které jako racha zdánlivě nás osvobozuje od lidských povinností k bližnímu. Hněváme se, činíme lidem zle, a abychom se ospravedlnili, říkáme, že ten, na koho se hněváme, je ztracený nebo šílený člověk. A Kristus přikazuje právě těchto dvou slov neříkati o lidech a lidem. Kristus zakazuje hněvati se na někoho a omlouvati hněv svůj tím, že druhého pokládáme za ničemu nebo blázna.

A tu místo mlhavých, neurčitých a nedůležitých výrazů, podléhajících výkladům a libovůli, objevilo se mi od verše 21. do 28. prosté, jasné a určité první přikázání Kristovo: žij v pokoji se všemi lidmi, nepokládej nikdy svůj hněv na lidi za spravedlivý. Ani jednoho člověka, žádného nepokládej a nejmenuj ničemou nebo bláznem. (Verš 22.) A nemysli si o svém hněvu, že není »bez příčiny«, ba ani když se na tebe někdo hněvá, nemysli, že je to »bez příčiny«, a proto, je-li člověk, který se hněvá na tebe, snad i bez příčiny, tedy dříve, než se pomodlíš, jdi a odklid tento nepřátelský cit. (Verš 23., 24.) Nejprve hled' odkliditi nepřátelství mezi sebou a lidmi, aby se nepřátelství nevžňalo a nezahubilo tebe. (Verš 25., 26.)

Hned za prvním přikázáním stejně jasně objevilo se mi také druhé, počínající se rovněž tím, že se odvolává na Starý zákon. V evang. Matoušově, V., 27.—30. se praví: Slyšeli jste, že říkáno bylo starým: Nezcizoložíš. (Exodus, XX., 14.) (28.) Ale jáť pravím vám: Že každý, kdo by pohleděl na ženu ku požádání jí, již zcizoložil s ní v srdci svém. (29.) Jestliže pak oko tvé pravé horší tě, vylup je a vrz od sebe; neboť jest užitečněji tobě, aby zahynul jeden oud tvůj, než by všecko tělo tvé uvrženo bylo do pekelného ohně. (30.) A pakli ruka tvá pravá horší tě, utni ji a vrz od sebe; nebo užitečněji jest tobě, aby zahynul jeden oud tvůj, než aby všecko tělo tvé uvrženo bylo do pekelného ohně.«

Matouš, V., 31.—32. »Těž řečeno jest: Když by koli propustil manželku svou, aby jí dal lístek rozloučení. (Deut. XXIV. 1.) (32.) Jáť pak pravím vám: že kdožkoli propustil by manželku svou, kromě příčiny cizoložstva, uvodí ji v cizoložstvo, a kdož propuštěnou pojme, cizoloží.«

Význam těchto slov jevil se mi takto: člověk nemá

dopustiti ani myšlenky, že se může spojit s jinou ženou než s tou, se kterou se již jednou spojil, a nikdy nemůže, jak bylo podle zákona Mojžíšova, nahraditi tuto ženu jinou.

Jako v prvním přikázání dána proti hněvu rada stlumiti tento hněv v počátku, rada, objasněná srovnáním s člověkem, jenžto se podrobuje soudu, tak i zde Kristus praví, že neřest pochází z toho, že ženy i muži pohlížejí na sebe navzájem jako na předmět žádosti. Aby toho nebylo, je třeba odstraniti vše, co může vzbuzovati žádost. Vyhýbejme se všemu, co vyvolává žádost, a ten, kdo se spojil se ženou, nemá ji s nijakou záminkou opouštěti: neboť způsobuje rozvrat, opouštíme-li ženy. Opuštěné ženy svádějí jiné muže a vnášejí rozvrat do světa.

Moudrost tohoto přikázání mne překvapila. Všecko zlo mezi lidmi, vyplývající z pohlavních vztahů, bylo jím odstraněno. Lidé vědouce, že rozkoš pohlavních vztahů vede ke sporům, vyhýbají se všemu, co vzbuzuje tělesnou žádost, a vědouce, že zákon člověka jest žiti ve dvou, spojují se po dvou a nezrušují v nižádném případě tohoto spojení, a všecko zlo rozporů z poměrů pohlavních odklizeno je tím, že není mužů ani žen osamělých, zbavených manželského života.

Avšak slova, která mne při čtení kázání na hoře vždy překvapovala: kromě viny cizoložstva, chápaná tak, že člověk může se rozvésti se ženou v případě jejího cizoložství, překvapila mne nyní ještě více.

Nejen že bylo něco nedůstojného již v samém způsobu, kterým byla vyjádřena tato myšlenka, že vedle pravd přikázání, nejhlubších svým významem, jako poznámka ke článku sbírky zákonův, stála tato podivná výjimka ze všeobecného pravidla, sama tato výjimka odporovala základní myšlence.

Beru na pomoc vykladače a všichni (Jan Zlatoústý, verš 365. i ostatní), dokonce i učení bohoslovci — kritikové, jako Reuss, přiznávají, že slova tato znamenají, že Kristus dovoluje rozvod v případě cizoložství ženina, a že v kapitole XIX., v řeči Kristově, zakazující rozvod, slova: jestliže ne pro cizoložstvo, znamenají totéž. Čtu a znovu čtu verš 32. a zdá se mi, že to nemůže znamenati dovolení rozvodu. Abych se přesvědčil, hledám v kontextech, a nacházím v evangeliu Matoušově XIX., Markově X., Lukášově XVI., v první epištole Pavlově ku Korintským vysvětlení téhož učení, že manželství jest nerozlučno bez jakékoli výminky.

U Lukáše XVI., 18., praví se: »Každý, kdož propustí manželku svou a jinou pojímá, cizoloží; a kdož propuštěnou od muže pojímá, cizoloží.«

U Marka X., 5.—12., praví se také bez jakékoli výjimky: »Pro tvrdost srdce vašeho napsal vám to přikázání. Ale od počátku stvoření muže a ženu učinil je Bůh. Protož opustí člověk otce svého i matku, a přidržeti se bude ženy své. I budou ti dva jedno tělo. A tak již nejsou dva, ale jedno tělo. Protož což Bůh spojil, člověk nerozlučuj. A v domě opět učedníci jeho otázali se ho o téže věci. I dí jim: Kdož by koli propustil manželku svou a jinou pojal, cizoloží proti ní. A jestliže by žena propustila muže svého a za jiného se vdala, cizoloží.«

Totéž praví se u Matouše, kapitola XIX., 4.—9.

V epištole Pavla ku Korintským, VII., od 1.—12., rozvinuta je podrobně myšlenka, jak zabrániti rozvratu tím, aby každý muž a žena, spojili-li se, neopouštěli se a uspokojovali se navzájem v pohlavním poměru: a rovněž přímo pověděno jest, že jeden z manželů vůbec nemůže opustiti druhého pro poměr s jiným nebo s

jinou.

Podle Marka, Lukáše a podle epištoly Pavlovy není dovoleno rozváděti se. Podle smyslu výkladu, že muž a žena jsou jedno tělo, spojené Bohem, výkladu to, který se opakuje ve dvou evangeliích, není dovolen rozvod. Podle smyslu veškerého učení Kristova, které stanoví odpouštění všem, nevyjímaje padlou ženu, není dovolen rozvod. Podle smyslu celého místa, jež vysvětluje, že propuštění ženy má za následek rozvrat, a tím více, jde-li o ženu prostopášnou, — není to dovoleno.

Na čem tedy založen jest výklad, že rozvod je dovolen v případě cizoložství ženina? Na oněch slovech verše 32., V. kapitoly, která mne tak podivně zarazila. Táž slova všichni vykládají tak, že Kristus dovoluje rozvod v případě cizoložství ženina, a táž slova i v XIX. kapitole opakují mnohé opisy evangelií a mnozí otcové místo slov: jestliže ne pro cizoložství.

I opět jsem četl tato slova, ale velmi dlouho nemohl jsem jich pochopiti. Viděl jsem, že je tu asi chyba překladu a výkladu, ale v čem by byla, dlouho jsem nemohl najíti. Chyba byla zřejmá. Kristus klade své přikázání proti přikázání Mojžíšovu, podle kterého každý muž, jak je tam pověděno, jenž pojal nenávisť ke své ženě, může ji propustiti a dáti jí lístek rozloučení, a praví: Jáť pravím vám, kdo propustí ženu kromě viny cizoložstva, tent' dává jí podnět cizoložiti. Ve slovech těchto není vůbec rozporu, aniž je tam nějakého ustanovení, zda jest možno či není rozvésti se. Rečeno jest pouze, že propuštění ženy dává jí podnět cizoložiti.

Najednou děje se při tom výjimka o ženě, jež se provinila cizoložstvím. Výjimka tato, vztahující se k ženě, jež se provinila cizoložstvím, když věc týká se muže, jest vůbec podivná a neočekávaná, a na tomto místě prostě hloupá, protože porušuje i onen pochybný

smysl, který byl v těchto slovech. Řečeno jest, že propuštění ženy donucuje ji k cizoložství, a nařízeno jest propustiti ženu, jež se provinila cizoložstvím, jako by žena cizoložstvím provinilá v budoucnu necizoložila.

Avšak nejen to, když jsem pozorněji rozebral toto místo, spatřil jsem, že nemá ani mluvnického smyslu. Řečeno jest: Kdo propustí ženu svou kromě viny cizoložstva, dává jí podnět cizoložiti, a věta je skončena. Mluví se o muži, o tom, že propouští-li ji, dává jí podnět cizoložiti. Proč je tu řečeno kromě viny cizoložstva ženina? Vždyť kdyby bylo řečeno, že cizoloží muž, který propouští ženu, kromě pro její cizoložstvo, pak by byla věta správná. Neboť k podnětu »muž, který propouští«, není jiného přísudku, než dává podnět. Jak vztahovati k tomuto přísudku: kromě viny cizoložstva? Nelze dáti podnětu kromě cizoložstva ženina. I kdyby ke slovům: »kromě viny cizoložstva« bylo připojeno slovo ženina, nebo jejího, čehož tu není, ani potom nemohla by se tato slova vztahovati k přísudku: dává podnět. Slova tato podle uznaného výkladu vztahují se k přísudku: kdo propouští, ale kdo propouští, není hlavní přísudek; hlavní přísudek jest dává podnět. Proč je tu tedy: kromě viny cizoložstva? I při vině cizoložstva i bez viny cizoložstva muž, který ženu propouští, stejně dává podnět. Neboť vyjádření je totéž jako následující: kdo zbavuje výživy svého syna, kromě viny zatvrzelosti, dává mu podnět býti zatvrzelým. Vyjádření toto zřejmě nemůže znamenati, že otec může zbaviti svého syna výživy, je-li syn zatvrzelý. Má-li nějaký smysl, je to pouze ten, že otec, jenž zbavuje syna výživy, kromě své viny zatvrzelosti donucuje i syna, aby byl zatvrzelým. Právě tak měl by výrok evangelia smysl, kdyby místo slov viny

cizoložstva, stálo: viny chlípnosti, nemravnosti nebo něčeho podobného, co by vyjadřovalo nikoli jednání, nýbrž vlastnost.

I tázal jsem se sám sebe: což není zde pověděno prostě, že ten, kdo propouští ženu, nejen, že sám je vinen nemravností (protože každý rozvádí se jen proto, aby pojal jinou), nýbrž dává i ženě podnět cizoložiti?

Jestliže v textu slovo cizoložstvo vyjádřeno je takovými slovy, že může znamenati i nemravnost, pak je smysl jasný.

I opakovalo se totéž, co se tak často v takových případech se mnou opakovalo. Text potvrdil moji domněnku, takže nemohlo již býti pochybnosti.

První, co mi padlo do očí při čtení textu, bylo, že slovo porneia, přeloženo je týmž slovem cizoložstvo, jako slovo moichâsthai — zcela jiné slovo. Ale možná, že slova ta jsou synonyma nebo v evangeliích užívá se jednoho za druhé? Hledám ve všech slovnících — obecném i k evangeliím, a vidím, že slovo porneia odpovídající hebrejskému zóno, latinskému fornicatio, německému Hurerei, ruskému rasputstvo, má naprosto určitý význam a nikdy podle nijakých slovníků neznamenalo a nemůže znamenati dopouštěti se cizoložství, odultere, Ehebruch, jak jest překládáno. Znamená stav nepravosti nebo vlastnost nepravosti, nikterak však jednání a nemůže býti přeloženo slovem cizoložství. Nejen to, vidím, že slovo: cizoložstvo, cizoložiti všude v evangeliích a dokonce i v oněch verších označeno jest jiným slovem — moichéo. I nepotřeboval jsem než opravit tento, jak zřejmo, úmyslně nesprávný překlad, aby smysl, který vykladači dávají tomuto místu a kontextu XIX. kapitoly, byl úplně nemožný, a aby onen smysl, při němž slovo porneia vztahuje se k muži, stal se nepochybným.

Překlad, který učiní každý, kdo umí řecky, bude takovýto: parektos — kromě, logon — příčiny, porneias — prostopášnosti, poiei — nutí, antén — ji, moichâsthai — cizoložiti, a vyjde z toho slovo za slovem: ten, kdo propouští ženu kromě příčiny prostopášnosti, nutí ji cizoložiti.

Týž smysl dostaneme i v XIX. kapitole. Stačí pouze opravit nesprávný překlad slova porneia i předložky epi, přeložené za, a místo »cizoložstva« dáti slovo »prostopášnosti«, a místo »za« dáti »pro«, »k vůli«, aby bylo jasno, že slova: ei mé epi porneia nemohou se vztahovati k ženě. A jako slova porektos logon porneias nemohou znamenati nic jiného, než: kromě příčiny prostopášnosti mužovy, tak i slova ei mé epi porneia obsažená v XIX. kapitole, nemohou se vztahovati k ničemu jinému, než k prostopášnosti mužově. Praví se: ei mé epi porneia — slovo za slovem: jestliže ne pro prostopášnost, ne k vůli prostopášnosti. A vyjde smysl, že Kristus odpovídá na tomto místě na myšlenku fariseů, kteří se domnívali, že opustil-li člověk svoji ženu ne proto, aby se oddal prostopášnosti, nýbrž aby žil manželsky s jinou, tedy necizoloží, a že Kristus praví na to, že opustiti ženu, to jest přerušiti styky s ní, i když ne pro prostopášnost, nýbrž pro manželské spojení s jinou, přece jest cizoložstvím. A objeví se smysl prostý, souhlasící s veškerým učením, s těmi slovy, s nimiž je v souvislosti, s mluvnicí i s logikou.

A právě tento prostý, jasný smysl, vyplývající ze samých slov a z celého učení, bylo mi objevovati s největším namáháním. Přečtete jen slova ta německy, francouzsky, kde se přímo praví pour cause d'infidélité nebo à moins que cela ne soit pour cause d'infidélité, a uhodnete, že to znamená něco docela jiného. Slovo parektos podle všech slovníků značí excepté,

ausgenommen, kromě, přeloženo jest celou větou à mons que cela ne soit. Slovo porneias překládáno jest infidèlité, Ehebruch, cizoložstvo. A tak na tomto úmyslném porušení textu zakládá se výklad, který porušuje mravní, náboženský, mluvnický i logický smysl slov Kristových.

A opět se mi potvrdila ona úžasná i radostná pravda, že smysl učení Kristova jest prostý a jasný, že přikázání jeho jsou vznešená, určitá, ale že výklady tohoto učení, vycházející ze snahy omluviti stávající zlo, tak je zatemnily, že je musíme namáhavě objevovati. Bylo mně jasno, že kdyby evangelia byla objevena na polovinu spálená nebo rozmazaná, bylo by snazší obnoviti jejich smysl, než nyní, když se jich zmocnily nesvědomité výklady, jejichž přímým účelem jest, aby zvrátily a utajily smysl učení. V tomto případě jest ještě zřejmější než v předešlém, jak zcela soukromý účel ospravedlniti rozvod nějakého Ivana Hrozného byl podnětem, aby bylo zatemněno celé učení o manželství.

Stačí odvrhnouti výklady a místo mlhavého a neurčitého objeví se určité a jasné druhé přikázání Kristovo.

Nedělej si potěšení z tělesné rozkoše pohlavního obcování; každý člověk, není-li skopec, to jest, má-li potřebu pohlavních styků, mějž ženu a žena muže, a muž mějž jednu ženu, a žena mějž jednoho muže, a pod žádnou záminkou neporušujte vzájemného tělesného svazku.

A hned bezprostředně po druhém přikázání vyskytuje se opět odkaz na Starý zákon a vykládá se třetí přikázání. Matouš V., 33.—37. »Opět slyšeli jste, že říkáno bylo starým: Nebudeš křivě přísahati, ale splníš Pánu přísahy své. (Lev. XIX., 12., Deuter. XXIII., 21.)

Ale jáť pravím vám: Abyste nepřísahali všelijak, ani skrze nebe, nebo trůn Boží jest; ani skrze zemi, nebo podnož jeho jest; ani skrze Jeruzalém, nebo město velikého toho krále jest. Ani skrze hlavu svou budeš přísahati, nebo nemůžeš jednoho vlasu učiniti bílého anebo černého. Ale buď řeč vaše: Jistě, jistě; nikoli, nikoli. Což pak nad to více jest, to od zlého jest.«

Toto místo při dřívějších mých čteních vždy mne mátko. Nemátko mne svou nejasností, jako místo o rozvodu, tím, že odporuje ostatním místům, jako by byl dovolen odůvodněný hněv, ne obtíží splnění, jako místo o nastavení tváře; mátko mne naopak svou jasností, prostotou a lehkostí. Vedle pravidel, jejichž hloubka a význam mne děsily a dojímaly, stálo najednou takové přikázání, mně nepotřebné, zbytečné, lehké, jež nemá pro mne ani pro ostatní nijakých důsledků. Tak jako tak nepřísahal jsem ani skrze Jeruzalém, ani skrze Boha, vůbec skrze nic, a nestálo mne to námahy: a kromě toho zdálo se mi, že budu-li či nebudu-li přísahati, nemůže to míti pro nikoho pražádného významu. A chtěje naléztí vysvětlení tohoto přikázání, jež mne mátko svou lehkostí, obrátil jsem se k vykladačům. V tomto případě mi vykladači pomohli.

Všichni vykladači vidí v těchto slovech potvrzení třetího přikázání Mojžíšova — nezaklínati se jménem Božím. Vysvětlují tato slova tak, že Kristus jako Mojžíš zakazuje bráti jméno boží nadarmo. Ale kromě toho vykladači vysvětlují, že toto Kristovo přikázání nepřísahati není vždy závazné a vůbec se nevztahuje na onu přísahu, kterou každý občan činí své vrchnosti. I vybírají se texty Písma svatého ne proto, aby potvrdily přímý smysl přikázání Kristova, nýbrž proto, aby dokázaly, že můžeme a jsme povinni neplniti ho.

Ríká se, že Kristus sám potvrdil přísahu na soudě,

když na slova veleknězova: »zaklínám tě Bohem živým«, odpověděl: Ty jsi řekl. Říká se, že apoštol Pavel dovolává se Boha na svědectví pravdy slov svých, což je zřejmě také přísaha; říká se, že přísahy byly stanoveny zákonem Mojžíšovým, ale Pán že nezrušil těchto přísah; říká se, že zakázány jsou toliko přísahy zbytečné, ničemné, farisejsky licoměrné.

A když jsem pochopil smysl a účel těchto výkladů, pochopil jsem, že přikázání Kristovo o přísaze vůbec není tak nicotné, lehké a bezvýznamné, jak se mně zdálo, když jsem do počtu přísah Kristem zakázaných nezahrnoval přísahu státní.

I otázal jsem se sám sebe: Což se tu nepraví, že jest zakázána i ona přísaha, kterou tak usilovně snaží se omluviti církevní vykladači? Není-liž tu zakázána přísaha, táž přísaha, bez níž je nemožné rozdělení lidí na říše, bez níž je nemožný stav vojenský? Vojáci jsou oni lidé, kteří se dopouštějí všelikých násilností, a nazývají se »prisjaga«. Kdybych mluvil s granátníkem, jak řeší rozpor mezi evangeliem a řádem vojenským, řekl by mně, že přísahal, to jest zaklínal se evangeliem. Takové odpovědi dávali my všichni vojáci. Prísaha tato je rovněž nutná, aby se vytvořilo ono strašné zlo, které způsobuje násilí a války, takže ve Francii, kde zavrhují křesťanství, přece zachovávány jsou přísahy. Vždyť kdyby toho byl Kristus neřekl, neřekl »nepřísahaňte nikomu«, byl by to musil říci. Přišel zničit zlo, ale kdyby nebyl zrušil přísahy, jaké ohromné zlo bylo by ještě zůstalo na světě. Možná, že se řekne, že za dob Kristových zlo toto bylo nepatrné. Ale to není pravda: Epiktet, Seneca mluvili o tom, aby nikomu nebylo přísaháno; v zákonech Manu jest tento zákon. Proč říkám, že Kristus nepozoroval toho zla? A říkám to tehdy, když vyslovil ten zákon přímo, jasně a dokonce

i podrobně.

Řekl: nepřísahej vůbec. Vyjádření toto je právě tak prosté, jasné a nepochybné jako slova: nesudte a neodsuzujte, a právě tak málo podléhá křivým výkladům, tím spíše, že na konec je připojeno, že vše, čeho se žádá na tobě více než odpověď ano a ne, vše to jest od původce zla.

Neboť, záleží-li učení Kristovo v tom, abychom vždy plnili vůli boží, jak může člověk přísahati, že bude plniti vůli člověkovu? Vůle boží může se neshodovati s vůlí lidskou. Kristus na tomže místě dokonce také praví totéž. Praví: Nepřísahej skrze hlavu, protože nejen tvá hlava, nýbrž i každinký vlas na ní jest v moci boží. Totéž se praví i v epištole Jakubově.

Apoštol Jakub v listě svém, na konci, jako by na závěrek všeho, praví (verš 12., kap. V.): Především bratří moji, nepřísahajte ani skrze nebe, ani skrze zemi, ani skrze jakou jinou přísahu, ale budiž u vás: ano, ano, a ne, ne; abyste neupadli v odsouzení. Apoštol přímo praví, proč nemáme přísahati: přísaha sama o sobě nezdá se býti přestupkem, ale k vůli ní podléhají lidé odsouzení, a proto vůbec nepřísahajte. Jak možno ještě jasněji říci, co řekl Kristus i apoštolově?

Ale byl jsem tak spleten, že s údivem dlouho ptal jsem se sám sebe: znamená to opravdu to, co to znamená? Proč tedy všichni přísaháme na evangelium? To nemůže býti.

Ale přečetl jsem již výklady a viděl jsem, jak tato nemožnost byla způsobena.

Jak bylo při vysvětlení slov: nesudte, nehněvejte se na nikoho, nerušte spojení muže se ženou, tak bylo i zde. Ustanovili jsme si své řády, milujeme je a chceme je pokládati za posvátné. Přejde Kristus, kterého pokládáme za Boha, a řekne, že tyto naše řády nejsou

dobré. Pokládáme ho za Boha a nechceme se vzdáti svých řádů. Co si počítíte? Kde je to možno, vsuneme slovo »bez příčiny«, a uvedeme v niveč přikázání proti hněvu; kde je to možno, mylně vyložíme smysl článku zákona, jako to činí nejnesvědomitější překrucovatelé práva, aby se objevil opak: místo »nikdy se nerozvésti se ženou«, aby se objevilo, že je možno rozvésti se. A kde již vůbec nelze křivě vykládati, jako ve slovech: nesuďte a neodsuzujte, nepřísahajte vůbec, směle a přímo jednáme proti učení a tvrdíme, že je plníme. A skutečně, hlavní překážkou, aby lidé pochopili, že evangelium zapovídá každou přísahu, jest to, že lži-křesťanští učitelé neobyčejně směle na evangeliu samém, evangeliem samým nutí lidi zaklínati se, tj. dělati věc evangeliu odporující.

Jak by přišlo na mysl člověku, kterého nutí přísahati na kříž a evangelium, že kříž je právě proto svatý, že byl na něm ukřižován ten, kdo zapovídá přísahati, a že přísahající líbá, jako svátost snad právě ono místo, kde jasně a určitě se praví: nepřísahajte vůbec.

Avšak mne již neznepokojovala tato smělost. Viděl jsem jasně, že veršem 33.—37. bylo vyjádřeno jasné, určité, splnitelné třetí přikázání: nepřísahej nikdy nikomu pro nic. Každá přísaha vymáhá se na lidech pro zlo. Hned za tímto třetím přikázáním uveden je čtvrtý citát, a vykládá se čtvrté přikázání. Matouš V., 38. až 42. Lukáš VI., 29.—30. Slyšeli jste, že říkáno bylo: Oko za oko, a zub za zub. Jáť pak pravím vám: Abyste neodpírali zlému. Ale udeří-li tě kdo v pravé líce, nasad' jemu i druhého. A tomu, kdož se s tebou chce souditi a sukni tvou vzíti, nech mu i pláště. A nutil-li by tě kdo míli jednu, jdi s ním dvě. A prosícímu tebe dej, a od toho, kdo by chtěl vypůjčiti od tebe, neodvracej se.

Mluvil jsem již o tom, jaký přímý, určitý význam mají tato slova, a jak nemáme nijakého důvodu překrucovati alegorický jejich smysl. Výklady těchto slov, počínaje Janem Zlatoústým až po nás, jsou opravdu podivuhodné. Slova tato všem se líbí, a všichni, pokud jde o tato slova, dělají všemožné důmyslné závěry, vyjímaje jediný: že tato slova mají též smysl, který mají. Církevní vykladači, nikterak se neoslýchajíce, autority toho, koho uznávají za Boha, svrchovaně klidně vymezují význam jeho slov. Práví: »Samo sebou se rozumí, že všechna tato přikázání, jak snášeti křivdy, jak zříkati se odplaty, jako namířená vlastně proti židovské pomstychtivosti, nevylučují nejen obecných prostředků na omezení zla i na potrestání páchajících zlo, nýbrž ani soukromých, osobních snah a péče každého člověka o neporušitelnost práva, o ponaučení křivdícím, o znemožnění, aby lidé zlé vůle škodili jiným; neboť jinak samy duchovní zákony Spasitelovy po židovsku změnily by se pouze v literu, která může posloužiti úspěchům zla a záhubě cnosti. Láska křesťanova má býti podobna lásce boží, ale láska boží omezuje a trestá zlo jenom tou měrou, do jaké zůstává více nebo méně neškodným sláve boží a spáse bližního; v opačném případě jest třeba omezovati a trestati zlo, což obzvláště vzkládá se na vládu. (Komentované evangelium archimandrity Michajla je celé založeno na výkladech svatých otců.) Učení a svobodomyšlní křesťané také nedbají smyslu slov Kristových a opravují jej. Říkají, že jsou to velice vznešené výroky, avšak nemůže jich býti užito v životě, neboť kdyby bylo v životě užito pravidla neodpírati zlu, byl by zničen všechen onen pořádek života, který jsme tak pěkně upravili: to praví Renan, Strauss a všichni svobodomyšlní vykladači.

Avšak stačí chovat se k slovům Kristovým pouze tak, jako se chováme ke slovům prvního člověka, kterého potkáme, a jenž s vámi mluví, tj. předpokládá, že mluví to, co mluví, a ihned odpadne nezbytnost všelikých důmyslných představ. Kristus praví: Vidím, že způsob zabezpečení vašeho života je velmi hloupý a špatný. Navrhuji vám úplně jiný, takovýto. A mluví svá slova od verše 38. po 42. Zdálo by se, že je třeba tato slova dříve pochopiti, než je opravovati. Avšak toho právě nikdo nechce udělati, neboť předem jest přesvědčen, že pořádek, ve kterém žijeme a který se ruší těmito slovy, jest posvátný zákon lidstva.

Nepokládal jsem náš život ani za dobrý, ani za posvátný, a proto jsem pochopil toto přikázání dříve než ostatní. A když jsem pochopil tato slova tak, jak jsou řečena, překvapilo mne, jak jsou pravdivá, přesná a jasná; Kristus praví: Chcete zahubiti zlo zlem. To jest nerozumné. Aby nebylo zla, nedělejte nic zlého. A potom Kristus vypočítává všechny případy, kdy jsme uvykli jednati zle, a praví, že v těchto případech nemáme jednati zle.

Toto čtvrté přikázání Kristovo bylo první přikázání, které jsem pochopil a které mně zjevilo smysl všech ostatních. Čtvrté, prosté, jasné, splnitelné přikázání praví: nikdy mocí neodpírej zlému, násilím neodpovídej na násilí: tlukou-li tě, trp, berou-li ti, dej, nutí-li tě pracovati, pracuj, chtějí-li ti vzíti to, co pokládáme za své, odevzdej to.

A hned po tomto přikázání následuje 5. citát a 5. přikázání. Mat. V., 43.—48. »Slyšeli jste, že říkáno bylo: Milovati budeš bližního svého a nenáviděti budeš nepřitele svého. (Lev. XIX., 17., 18.) (44.) Ale jáť vám pravím: Milujte nepřátele své, dobrořečte těm, kteříž vás proklínají, dobře číňte nenávidícím vás, a modlete

se za ty, kteříž vás utiskují a vám se protiví. (45.) Abyste byli synové Otce svého, kterýž jest v nebesích; nebo slunci svému velí vzhoditi na dobré i na zlé, a déšť dává na spravedlivé i na nespravedlivé. (46.) Nebo milujete-li ty, kdož vás milují, jakou odplatu máte? Zdalíž i publikáni téhož nečiní? (47.) A budete-li pozdravovati toliko bratří svých, což více činíte? Však i publikáni to činí. (48.) Budtež vy tedy dokonalí, jako i Otec váš, který jest v nebesích, dokonalý jest.«

Verše tyto jevily se mi dříve jako vysvětlení, doplnění a potvrzení, ba řeknu i jako nadsázka slov o neodpírání zlu. Ale když jsem našel prostý, použitelný, určitý smysl každého místa, které počíná odkazem na Starý zákon, tušil jsem, že takový bude i zde. Po každém odkazu bylo vyloženo přikázání, a každý verš přikázání měl význam a nemohl býti vypuštěn, a zde bylo jistě také tak. Poslední slova, opakovaná u Lukáše, že Bůh nedělá rozdílu mezi lidmi a dává blaho všem, a že proto i vy musíte býti takoví jako Bůh: nemáte dělati rozdílu mezi lidmi, a nemáte jednat jako publikáni, nýbrž máte všechny milovati a všem činiti stejně dobře — tato slova byla jasná, zdála se mi býti potvrzením a vysvětlením jakéhosi jasného zákona, ale jaký by byl ten zákon, dlouho jsem nemohl pochopiti.

Milovati nepřátele? To by bylo něco nemožného. Byl to jeden z těch krásných výroků, na něž nelze jinak pohlížeti než jako na poukaz nedostižného mravního ideálu. Bylo to příliš mnoho nebo nic. Můžeme neškoditi svému nepříteli, ale milovati ho nemůžeme. Kristus nemohl přikazovati nemožnosti. Kromě toho, v nejprvnějších slovech, v odkazu na zákon starých: »Bylo vám říkáno: nenáviděti budeš nepřitele«, bylo něco pochybného. Na dřívějších místech Kristus uvádí skutečná, pravá slova zákona Mojžíšova, ale zde uvedl

slova, která nikdy nebyla řečena. Jako by pomlouval zákon.

Výklady, jako při dřívějších mých pochybnostech, ničeho mně nevysvětlily. Ve všech výkladech se doznává, že slov: »bylo vám říkáno: nenáviděti budeš nepřitele« není v zákoně Mojžíšově, ale nikde není vysvětlení tohoto místa, nesprávně uvedeného ze zákona. Mluví se o tom, jak těžko je milovati nepřátele — zlé lidi, a většinou dělány jsou opravy slov Kristových; praví se, že nelze milovati nepřátele, ale že je možno nepřáti a nedělati jim nic zlého. Mimo jiné vštěpuje se, že je možno a nutno stíhati nepřátele, tj. protiviti se jim; mluví se o různých stupních dosažení této ctnosti, takže podle výkladů církve konečný závěr je ten, že Kristus z neznámé příčiny nesprávně uvedl slova ze zákona Mojžíšova a namluvil mnoho slov krásných, ale vlastně prázdných a nepoužitelných.

Zdalo se mi, že tomu nemůže býti tak. Je tu jistě jasný a určitý smysl, právě takový, jako v prvních čtyřech přikázáních. A abych pochopil tento smysl, snažil jsem se především pochopiti význam slov nesprávného odkazu na zákon: »bylo vám říkáno: nenáviděti budeš nepřátele.« Ne nadarmo uvádí Kristus při každém přikázání slova zákona: nezabiješ, nesesmíš, atd. a proti těmto slovům staví svoje učení. Jestliže jsme nepochopili, co rozuměl slovy citovaného jím zákona, nemůžeme pochopiti, co přikazuje. Ve výkladech přímo se praví (a nelze toho neříci), že uvádí taková slova, kterých v zákoně nebylo, ale nevysvětluje se, proč to dělá a co to znamená tento nesprávný citát. Zdalo se mi, že především třeba vysvětliti, co Kristus mohl zamýšleti, když uváděl slova, kterých v zákoně nebylo. A otázal jsem se sám sebe: co mohou znamenati slova nesprávně citovaná ze zákona? Ve

všech dřívějších odkazech Kristových na zákon uvádí se pouze jediné ustanovení Starého zákona, jako: nezabiješ, nesesmíš, zachovávej přísahu, zub za zub ... a podle příležitosti tohoto jediného citovaného ustanovení vykládá se odpovídající mu učení. Zde však uváděna jsou dvě ustanovení, odporující si navzájem: Bylo vám řečeno: milovati budeš bližního a nenáviděti budeš nepřítel, takže patrně základem Nového zákona jest rozdíl mezi dvěma ustanoveními Starého zákona, pokud jde o bližního a nepřítel. A abych jasněji pochopil, jaký je tento rozdíl, otázal jsem se sám sebe: co znamená slovo »bližní« a slovo nepřítel v jazyku evangelia? A když jsem nahlédl do slovníků a souznačných míst bible, přesvědčil jsem se, že »bližní« v řeči židovské znamená vždy jen žida. Takové určení bližního skýtá i evangelium podobenstvím o Samaritánovi. Podle pojmu žida zákonníka, jenž se tázal, kdo je bližní, Samaritán nemohl býti bližním. Takové určení bližního vyskytuje se i ve Skutcích apoštolů, VII., 27. Bližní v jazyce evangelia znamená: krajan, člověk, náležející stejné národnosti. A proto, předpokládaje, že protiklad, který Kristus staví na tomto místě, když cituje slova zákona: Vám řečeno bylo: milovati budeš bližního a nenáviděti nepřítel, záleží v protikladu mezi krajanem a cizincem, tážu se sám sebe, co jest nepřítel podle pojmů židovských, a nacházím potvrzení své domněnky. Slova »nepřítel« užívá se v evangeliích téměř vždy ve smyslu nepřátel nikoli osobních, nýbrž všeobecných, národních. (Luk. I., 71.—74., Mat. XXII., 44., Marek XII., 36., Lukáš XX., 43. aj.) Jednotné číslo, v němž v těchto verších užito bylo slova »nepřítel«, ve rčení nenáviděti budeš nepřítel — ukazuje mi, že se tu mluví o nepříteli národa. Jednotné číslo značí pospolitost nepřátelského národa.

Ve Starém zákoně pojem nepřátelského národa vždy jest vyjádřen jednotným číslem.

A jakmile jsem tohle pochopil, ihned zmizela ona nesnáz: proč a jak mohl Kristus, jenž pokaždé citoval skutečná slova zákona, najednou zde uvést slova, která nebyla vyřknuta. Stačí pouze rozuměti slovu nepřítel ve smyslu nepřítele národního a slovu bližní ve smyslu krajana, aby této nesnáze vůbec nebylo. Kristus mluví o tom, jak podle zákona Mojžíšova předepsáno jest židům chovati se k národním nepřátelům. Všecka tato místa, rozptýlená po různých knihách Písma, v nichž jest předepsáno podmaňovati, ubíjeti a hubiti ostatní národy, Kristus shrnuje v jednu větu: nenáviděti — činiti zle nepříteli. I praví: Vám bylo řečeno, že máte milovati lidi své a nenáviděti nepřítele národního; ale já vám pravím: máte milovati všechny bez rozdílu národnosti, ku které náležejí. A jakmile jsem takto pochopil tato slova, ihned zmizela i druhá hlavní nesnáz: jak rozuměti slovům: Milujte nepřátele své. Není možno milovati osobních nepřátel. Ale lidi nepřátelského národa možno milovati právě tak, jako vlastní lid. I bylo mi patrnó, že Kristus mluví o tom, že všichni lidé jsou naučeni pokládati za své bližní lidi svého národa, ale cizí národy pokládati za nepřátele, a že on zapovídá to činiti. Praví: Podle zákona Mojžíšova učiněn rozdíl mezi židem a nežidem, nepřítelem národním, ale já vám pravím: Nemáte dělati tohoto rozdílu. A skutečně podle Matouše i podle Lukáše hned za tímto příkázáním praví, že před Bohem všichni jsou si rovni, na všechny svítí stejné slunce, na všechny padá déšť; Bůh nedělá rozdílu mezi národy a všem činí stejně dobře; totéž mají činiti i lidé všem lidem bez rozdílu jejich národnosti, a nikoli počínati si jako pohané, kteří se rozdělují na různé národy.

Tedy opět s různých stran bylo mi potvrzeno prosté, vážné, jasné a použitelné pojmání slov Kristových. Opět místo výroku mlhavého a neurčitého filosofování vysvitlo jasné, určité a vážné i splnitelné pravidlo: nečiniti rozdílu mezi vlastním a cizím národem a nedělati všeho toho, co vyplývá z tohoto rozdílu, nebýti v nepřátelství s cizími národy, nebojovati, neúčastniti se válek, neozbrojovati se válečně, a ke všem lidem, ať jsou jakékoli národnosti, chovati se právě tak, jako se chováme k lidem svým.

Vše to bylo tak prosté, tak jasné, že jsem se divil, proč jsem toho nemohl hned pochopiti.

Příčina mého nechápání byla táž, jako příčina nechápání zákazu soudů a přísahy. Velice těžko lze pochopiti, že ony soudy, které jsou zahajovány křesťanskými veřejnými modlitbami, a jimž je žehnáno těmi, kdož se pokládají za ochránce zákona Kristova, že tytéž soudy jsou neslučitelný s vyznáváním Krista a přímo mu odporují. Ještě nesnadnější jest domysli si, že táž přísaha, k níž ochráncové zákona Kristova nutí všechny lidi, jest tímto zákonem přímo zakázána, ale domysli si, že to, co v našem životě pokládáno jest nejen za nevyhnutelné a přirozené, nýbrž za nejkrásnější a nejskvělejší — láska k vlasti, obrana, zveličením vlasti, zápas s nepřitelem, atd., jest nejen přestoupením zákona Kristova, nýbrž i zjevným odříkáním se ho, domysli si, že je tomu tak — jest hrozně těžké. Život náš odchýlil se do té míry od učení Kristova, že samo toto odchýlení stává se nyní hlavní překážkou, abychom je pochopili. Tak jsme pustili mimo uši a zapomněli všeho toho, co nám Kristus pravil o našem životě, o tom, že nemáme zabíjeti, ba ani hněvati se na jiného člověka, že se nemáme brániti, nýbrž nastavovati tvář, že máme milovati nepřátele, —

že nyní nám, když jsme si zvykli nazývati lidi, kteří zasvětili svůj život zabíjení, křesťanským vojskem, kdož jsme si zvykli slyšeti modlitby, vysílané ku Kristu za vítězství nad nepřáteli, kdož hledáme slávu a hrdost svoji ve vraždění, kdož povznášíme na jakousi svátost symbol vraždění, meč, takže člověk bez tohoto symbolu, bez meče, jest zneuctěný člověk, — že se nám nyní zdá, že Kristus nezakázal války, a že kdyby ji byl zakázal, byl by to řekl jasněji.

Zapomínáme, že Kristus vůbec nemohl si pomysli, že by lidé, věřící v jeho učení pokory, lásky a všeobecného bratrství, klidně a vědomě mohli nařizovati vraždění bratří.

Kristus nemohl si toho pomysli, a proto nemohl křesťanu zakazovati válku, jako nemůže otec, jenž dává svému synu poučení, jak má poctivě žíti, při tom nikomu neubližovati a dávatí svůj majetek jiným, — nemůže zakazovati mu, aby na silnici podřezával lidi.

Že by bylo třeba zakazovati křesťanu vraždu, jížto se říká válka, nemohl si pomysli ani jeden apoštol a ani jeden učedník Kristův v prvních stoletích křesťanství. Toto praví na příklad Origenes v odpovědi své Celsiovi. Hlava 63.

Praví: »Celsius nás vybízí, abychom všemi svými silami pomáhali vladaři, abychom se účastnili jeho zákonité činnosti, ozbrojili se za něho, sloužili pod jeho prapory, a je-li třeba, >vodili v bitvách jeho vojska«. K tomu třeba odpověděti, že příležitostně poskytujeme vládcům pomoci, ale ať tak dím, božské pomoci, protože jsme oděni brněním božím. Tímto jednáním podrobujeme se hlasu apoštolovu: >Prosím vás přede vším«, praví apoštol, >abyste se modlili, prosili a děkovali za všechny lidi, za krále i za vysoké v důstojnostech.« Tedy čím je člověk nábožnější, tím je

vladařům užitečnější, a užitečnost jeho jest účinnější než užitečnost vojáka, který dá se naverbovati pod prapory vladařovy a zabíjí tolik nepřátel, kolik může. Kromě toho lidem, kteří neznají naší víry a žádají po nás, abychom vraždili lidi, můžeme ještě odpověděti, že ani vaši žreci neposkvrňují svých rukou, aby vás Bůh přijal jejich oběti. Totéž cítíme my.«

A Origenes, zakončuje tuto kapitolu vysvětlením, že křesťané přinášejí svým pokojným životem větší užitek než vojáci, praví: »A tak bojujeme za spasení císařovo lépe než kdokoli. Pravda, nesloužíme pod jeho prapory. A nebudeme sloužiti ani, kdyby nás k tomu nutil.«

V takovém poměru byli k válce křesťané prvních věků a tak mluvili jejich učitelé, obracejíce se k mocným světa, a mluvili tak v době, když po stech a po tisících hynuli mučedníci za to, že vyznávali víru Kristovu.

Ale teď? Teď není ani otázky o tom, zda může se křesťan účastniti války. Všichni mladí lidé, vychovávaní v církevním zákoně, nazvaném křesťanským, každého podzimu, když nastane určená lhůta, jdou do vojenských shromaždišť a s pomocí církevních pastýřů zřikají se zákona Kristova. Teprve nedávno vyskytl se jeden venkován sedlák, který na základě evangelia odepřel vojenskou službu. Církevní učitelé přesvědčovali venkovana o jeho bludu, ale protože venkován neuvěřil jim, nýbrž Kristu, vsadili ho do žaláře a věznili jej tak dlouho, pokud se nezřekl Krista. A vše to děje se po tom, kdy nám křesťanům před 1.800 léty zjevil Bůh přikázání úplně jasné a určité: »Nepokládej lidí jiných národů za své nepřátele, nýbrž pokládej všechny lidi za bratry a ke všem chovej se právě tak, jako se chováš k lidem svého národa, a proto nejen nezabíjej těch, koho nazýváš svými nepřáteli, nýbrž

miluj je a čiň jim dobře.«

A když jsem takto pochopil tato tak prostá, určitá přikázání Kristova, nepodléhající nijakým klamným výkladům, otázel jsem se sám sebe: Co by bylo, kdyby křesťanský svět uvěřil v tato přikázání ne ve smyslu, že je třeba zpívati je nebo čísti, abychom si usmířili Boha, nýbrž že je třeba plniti je, aby lidé byli šťastni? Co by bylo, kdy lidé uvěřili závaznosti těchto přikázání alespoň tak pevně, jako uvěřili, že se máme každodenně modliti, choditi do kostela, každého pátku jísti postní jídla a každoročně se postiti? Co by bylo, kdyby lidé uvěřili v tato přikázání alespoň tak, jako věří v církevní ustanovení? I představil jsem si celou křesťanskou společnost, jak žije a vychovává mladé generace v těchto přikázáních. Představil jsem si, že nám všem i našim dětem od dětství slovem i příkladem nevštěpuje se to, co se vštěpuje nyní, že totiž člověk má zachovávat svoji důstojnost, hájiti vůči ostatním svá práva (čeho nelze činiti bez ponížování a urážení jiných), nýbrž vštěpuje se, že ani jeden člověk nemá nějakých práv a nemůže býti nižší nebo vyšší než druhý, že ze všech nejnižší a nejhanebnější je pouze ten, kdo se chce povýšiti nad ostatní, že není pro člověka stavu, jenž více ponízuje, než hněv na jiného člověka; že to, co se mi zdá u jiného člověka nicotností nebo bláznovstvím, nemůže omluviti mého hněvu na něho a mého rozbroje s ním. Pomyslel jsem si, že místo všeho zřízení našeho života od výkladen obchodů až po divadla, romány a ženskou parádu, vzbuzující tělesnou žádostivost, nám i našim dětem vštěpováno jest slovem i skutkem, že baviti se chlípnými knihami, divadly a plesy jest nejnižší zábava, že všeliké počínání, jehož cílem jest okrašlovati tělo nebo vystavovati je na odív, jest nejnižším a nejhnusnějším jednáním.

Místo uzpůsobení našeho života, jež pokládá za nevyhnutelné a správné, aby mladý muž žil do ženění nevázaně, místo aby život, jenž rozlučuje manžely, pokládán byl za nejpřirozenější, místo uzákoněného stavu žen sloužících zkáze mravů, místo dovolených a schvalovaných rozvodů, místo všeho toho myslil jsem si, že slovem i skutkem se nám vštěpuje, že osamělý, nemanželský stav člověka, jenž uzrál k pohlavním stykům a nezřekl se jich, jest ohavnost a hanba, že, opustí-li člověk ženu, s kterou se spojil a nahradí ji jinou, je to nejen právě takový nepřirozený čin jako krvesmilství, nýbrž i čin surový, nelidský. — Místo aby celý náš život byl založen na násilí, aby každá naše radost byla dobývána a chráněna násilím, místo aby každý z nás od dětství až do pozdního věku byl trestaným nebo trestajícím, myslil jsem si, že všem nám vštěpuje se slovem i skutkem, že msta jest nejnižší zvířecí cit, že násilí jest nejen hanebný čin, nýbrž čin, jenž zbavuje člověka pravého štěstí, že radostí životní jest pouze ona, kterou netřeba chrániti násilím, že vysoké úcty nezasluhuje ten, kdo odnímá nebo zadržuje jiným svůj majetek a komu slouží jiní, nýbrž ten, kdo nejvíce dává, co má, a nejvíce slouží jiným. Místo aby bylo pokládáno za krásné a zákonné, bude-li každý přísahati a obětuje-li vše, co má nejdražšího, to jest celý svůj život, a při tom sám neví, čím zvůli, pomyslíl jsem si, že všem jest vštěpováno, že rozumná vůle člověka jest onou nejvyšší svátostí, které člověk nikomu nemůže dáti, a že slíbiti někomu něco přísahou, jest zřící se své rozumové bytosti, jest urážkou nejvyšší svátosti. pomyslíl jsem si, že místo oněch národních nenávistí, které jsou nám vštěpovány pod rouškou lásky k vlasti, místo onoho vychvalování vraždy — válek, které od dětství jsou nám líčeny jako nejskvělejší činy, myslil jsem

si, že jest nám vštěpována hrůza a opovržení ke všem těm činnostem — státním, diplomatickým, vojenským, které slouží třídění lidí, že jest nám vštěpováno, že uznávají jakékoli státy, zvláštní zákony, hranice, země, jest příznakem nejsurovější nevědomosti, že bojujete, to jest zabíjeti bez jakéhokoli důvodu cizí, neznámé lidi, jest nejstrašnějším zločinem, k němuž může dospěti jen člověk pobloudilý a znemravnělý, jenž klesl na stupeň zvířete. Pomyslíl jsem si, že všichni lidé v to uvěřili, a otázal jsem se sám sebe: »Co by pak nastalo?«

Dříve jsem se tázával sám sebe, co nastane, splní-li se učení Kristovo, jak já jsem je chápal, a bezděky jsem si odpovídal: »Nic.« Všichni se budeme modliti, užívati dobrodiní svátostí, věřiti, že Kristus vykoupí a spasí nás i celý svět, a přece toto spasení nenastane našim přičiněním, nýbrž proto, že nastane konec světa. Kristus přijde, až se doba naplní, ve slávě souditi živých i mrtvých, a nastane království Boží nezávislé na našem životě. Nyní pak učení Kristovo, jak se mi zjevilo, mělo ještě také druhý význam: zříditi království boží na zemi záviselo i na nás. Splní-li se učení Kristovo, vyjádřené v pěti přikázáních, ustaví se toto království boží. Království boží na zemi jest pokoj všem lidem mezi sebou. Pokoj mezi lidmi jest nejvyšší lidské blaho, dosažitelné na zemi. Tak se jevilo království boží všem prorokům židovským. A tak se jevilo a jeví každému srdci lidskému. Všecka proroctví slibují lidem pokoj.

Všecko učení Kristovo záleží v tom, aby dalo království boží — pokoj lidem. V kázání na hoře, v rozmluvě s Nikodémem, v poslání učedníků, ve všech svých naučeních mluví Kristus pouze o tom, co dělá lidi a překáží jim býti v pokoji a vejíti do království božího. Všecka podobenství jsou pouze vyličněním

toho, co jest království boží, a že jedině, milujeme-li bratry a jsme-li s nimi v pokoji, můžeme v ně vejíti. Jan Křtitel, předchůdce Kristův, praví, že se přiblížilo království boží, a že Ježíš Kristus dá je světu.

Kristus praví, že přinesl pokoj na zemi. Jan, XIV., 27. »Pokoj zůstavuji vám, pokoj svůj dávám vám; ne jako svět dává, já dávám vám. Nermutiž se srdce vaše, ani strachuj.«

A těchto pět přikázání tedy skutečně dává lidem tento pokoj. Všech pět přikázání má pouze jediný účel: pokoj mezi lidmi. Stačí, aby lidé uvěřili učení Kristovu a plnili je, a bude pokoj na zemi, a to pokoj nikoli takový, jaký lidé připravují, dočasný, nahodilý, částečný, nýbrž pokoj všeobecný, neporušitelný, věčný.

První přikázání praví: Buď v pokoji s každým, neopovažuj se pokládati jiného člověka za nicotného nebo za blázna. (Matouš V., 22.) Je-li pokoj porušen, užij všech sil, aby byl obnoven. Sloužiti Bohu jest ničiti nepřátelství. (Matouš V., 23.—24.) Smiř se při nejmenším rozbroji, abys nepozbyl pravého života. V tomto přikázání jest řečeno všecko; ale Kristus předvídá pohoršení světa, porušující pokoj mezi lidmi, a dává druhé přikázání proti svodu pohlavních styků, kterým se porušuje pokoj. Nehleď na krásu tělesnou jako na rozkoš: varuj se předem tohoto svodu (28.—30.); muž pojmi jednu ženu a žena jednoho muže a neopouštějte se navzájem se žádnou záminkou (32.). Druhým svodem jsou přísahy, přivádějící lidi k hříchu. Věz napřed, že je to zlo a nedávej vůbec slibů (34.—37.). Třetím svodem jest msta, nazývající se lidskou spravedlností; nemsti se a nevymlouvej se, že je ti ubližováno — snášej křivdy a nečiň zle za zlé. (38.—42.) Čtvrtým svodem jest rozdílnost národů — nepřátelství plemen a států. Věz, že všichni lidé jsou bratří a synové

jednoho Boha, a neporušuj míru s nikým ve jménu národních účelů (43.—48.). Nesplní-li lidé jednoho z těchto přikázání, bude mír porušen. Splní-li lidé všechna přikázání, nastane království pokoje na zemi. Přikázání vylučují všechno zlo ze života lidí.

Budou-li plněna tato přikázání, život lidí bude tím, čeho hledá a přeje si každé srdce lidské. Všichni lidé budou bratry a každý bude vždy v pokoji s ostatními, těše se všemi blaženostmi světa po onu lhůtu života, která jest mu Bohem udělena. Lidé překují meče na rádla a kopí na srpy. Nastane ono království boží, království pokoje, které slibovali všichni proroci a které se blížilo za Jana Křtitele, a které Kristus zvěstoval a oznamoval, když mluvil slovy Isaiášovými: »Duch Páně nade mnou, protože pomazal mne, kázati chudým poslal mne a uzdravovati skroušené srdcem, zvěstovati jatým propuštění a slepým vidění, a propustiti soužené v svobodu. A zvěstovati léto Páně vzácné.« (Lukáš IV, 18.—19. Isaiáš 61, 1.—2.)

Přikázání pokoje, Kristem daná, prostá, jasná, předvídací všechny případy rozbroje a předem jim zabráňující, otvírají toto království boží na zemi. Jest patrné, že Kristus je skutečně Mesiášem. Splnil, co slíbil. Jenom my neplníme toho, čeho si věčně přáli všichni lidé, — zač jsme se modlili a modlíme.